ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA TALABALARNING O‘QUV MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Isanova Laylo G‘ofir qizi

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi bo‘yicha magistr, Samarqand viloyati Kattaqo‘rg‘on tumani 41-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchisi

1. **Annotatsiya:**Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida talabalarning o‘quv motivatsiyasini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari yoritilgan. O‘quv motivatsiyasining talabalarning bilimlarni o‘zlashtirishi, mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligi va kasbiy rivojlanishidagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, innovatsion pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, gamifikatsiya, muammoli ta’lim hamda mustaqil ta’limning talabalarning o‘quv motivatsiyasini rivojlantirishdagi imkoniyatlari ochib berilgan. Talabalarning motivatsiyasi ta’lim jarayonining turli bosqichlarida o‘zgarib borishi, ayniqsa, birinchi bosqich talabalarining yangi ta’lim muhitiga moslashuvi alohida pedagogik yondashuvni talab qilishi asoslangan. Maqolada talabalarning o‘quv motivatsiyasini oshirish bo‘yicha pedagogik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quv motivatsiyasi, talaba, pedagogik shart-sharoitlar, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, innovatsion pedagogik texnologiyalar, gamifikatsiya, mustaqil ta’lim, kognitiv qiziqish, kasbiy motivatsiya.

1. Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, ilmiy va texnologik rivojlanishiga mos ravishda muntazam takomillashib bormoqda. Bugungi kunda

ta’limning asosiy vazifasi nafaqat talabalarga muayyan hajmdagi bilimlarni berish, balki ularda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, ijodiy yondashish, axborotni izlash va undan samarali foydalanish kabi kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat. Mazkur jarayonda talabaning ta’lim faoliyatidagi faolligi va natijadorligini belgilovchi asosiy omillardan biri uning o‘quv motivatsiyasidir.O‘quv motivatsiyasi talabaning bilim olishga bo‘lgan ehtiyoji, qiziqishi, maqsadi va ta’lim faoliyatiga bo‘lgan munosabatini ifodalovchi murakkab psixologik-pedagogik hodisa hisoblanadi. Talabaning o‘quv faoliyatiga ijobiy munosabati bilimlarni puxta o‘zlashtirish, mustaqil ishlash, o‘z imkoniyatlarini namoyon etish va kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorgarlik ko‘rishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu nuqtayi nazardan, oliy ta’lim muassasalarida talabalarning o‘quv motivatsiyasini shakllantirish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish ta’lim sifatini oshirishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

2. Asosiy qism

Zamonaviy ta’lim shaxsning intellektual, ijodiy va ijtimoiy salohiyatini rivojlantirishga yo‘naltirilishi lozim. Bunday yondashuvda talaba ta’lim jarayonining passiv ishtirokchisi emas, balki o‘z ta’lim faoliyatining faol subyekti sifatida qaraladi. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’limda talabaning individual xususiyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari, motivlari va maqsadlari hisobga olinadi. Mazkur yondashuv talabaning o‘z imkoniyatlarini anglashiga, mustaqil qarorlar qabul qilishiga va o‘z-o‘zini rivojlantirishiga imkon beradi [2].

Talabalarning o‘quv motivatsiyasini shakllantirishda ta’lim mazmuni bilan bir qatorda, ta’lim jarayonini tashkil etish metodlari ham muhim ahamiyatga ega. Innovatsion pedagogik texnologiyalardan tizimli foydalanish talabalarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshirish, o‘quv faolligini kuchaytirish va bilimlarni chuqur

o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. Muammoli ta’lim, loyiha metodi, hamkorlikda o‘qitish, keys-stadi, munozara va interfaol topshiriqlar talabaning bilishga bo‘lgan ehtiyojini faollashtirib, uni o‘quv faoliyatining faol ishtirokchisiga aylantiradi.Ta’lim jarayonida talabaning shaxsiy tajribasi va individual imkoniyatlarini hisobga olish ham motivatsiyani shakllantirishning muhim shartlaridan biridir. Barcha talabalarga bir xil talab va topshiriqlarni qo‘llash o‘rniga ularning bilim darajasi, qiziqishi va o‘zlashtirish sur’atini hisobga olgan holda differensial yondashuvni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv talabaning o‘z imkoniyatlariga mos vazifalarni bajarishi va natijaga erishish tajribasini shakllantirishiga yordam beradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’lim jarayoniga keng joriy etilishi ham talabalarning o‘quv motivatsiyasini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Elektron ta’lim platformalari, multimedia vositalari, interaktiv topshiriqlar, raqamli ta’lim resurslari va onlayn kurslardan foydalanish o‘quv materiallarini yanada tushunarli va qiziqarli shaklda taqdim etish imkonini beradi. Ayniqsa, talabaning mustaqil ravishda bilim olishiga imkon beruvchi raqamli resurslar uning ta’lim jarayonidagi mas’uliyatini oshiradi.

Ta’lim jarayoniga o‘yinlashtirish, ya’ni gamifikatsiya elementlarini joriy etish ham talabalarning o‘quv faolligini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Reytinglar, darajalar, belgilar, bosqichlar va rag‘batlantirish mexanizmlaridan foydalanish talabaning o‘z natijasini kuzatib borishi hamda belgilangan maqsad sari bosqichma-bosqich harakat qilishiga yordam beradi. Deterding va hammualliflar tomonidan ilgari surilgan gamifikatsiya konsepsiyasida o‘yin elementlaridan o‘yin bo‘lmagan muhitlarda foydalanish orqali foydalanuvchilarning faolligi va qiziqishini oshirish imkoniyatlari ko‘rsatib berilgan [5].

Biroq gamifikatsiyadan foydalanishda tashqi rag‘batlantirish bilan cheklanib qolmaslik muhimdir. Ta’lim jarayonida talabaning ichki motivatsiyasini, ya’ni bilim

olishga bo‘lgan qiziqishi, o‘zini rivojlantirish istagi va kasbiy maqsadlarini qo‘llab-quvvatlash ustuvor vazifa bo‘lishi kerak. Shu sababli o‘yin elementlari ta’lim mazmuni va pedagogik maqsadlar bilan uzviy bog‘langan holda qo‘llanilishi lozim.

O‘quv motivatsiyasining shakllanishida talabaning muvaffaqiyatga erishish tajribasi ham alohida ahamiyatga ega. Talaba o‘z faoliyatining natijasini ko‘rganida, erishilgan yutuq uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini kuchaytiradi va keyingi faoliyatga ijobiy munosabatini shakllantiradi. Shu sababli pedagog tomonidan talabaning individual imkoniyatlarini hisobga olish, topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko‘ra bosqichma-bosqich tashkil etish va o‘z vaqtida konstruktiv fikr-mulohaza berish muhim pedagogik shartlardan biri hisoblanadi.Psixologik va pedagogik adabiyotlarda o‘quv faoliyatini rag‘batlantirish hamda motivatsiyani shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Motivatsiya muammosi A. Bandura, G. Ayzenk, E. P. Ilyin, X. Xekxauzen, A. A. Rean, A. K. Markova va boshqa olimlarning ilmiy tadqiqotlarida turli jihatlardan o‘rganilgan. Mazkur tadqiqotlarda motivatsiya shaxsning faoliyatga kirishishi, faoliyatni maqsadga yo‘naltirishi va belgilangan natijaga erishishida muhim psixologik omil sifatida talqin qilinadi [4].

Talabalarning o‘quv motivatsiyasi ta’limning turli bosqichlarida bir xil darajada saqlanib qolmaydi. Ayniqsa, birinchi bosqich talabalari uchun yangi ta’lim muhiti, yangi ijtimoiy munosabatlar va mustaqil ta’lim faoliyatiga moslashish muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Keyingi bosqichlarda esa talabaning kasbiy qiziqishlari, kelajakdagi faoliyatiga oid maqsadlari va mustaqil ta’lim ko‘nikmalari rivojlanib boradi. Shuning uchun o‘qituvchi ta’limning har bir bosqichida talabaning motivatsion ehtiyojlarini hisobga olgan holda pedagogik yondashuvlarni tanlashi zarur.

Oliy ta’lim bosqichida o‘quv motivatsiyasining muhim tarkibiy qismlaridan biri kasbiy motivatsiyadir. Talaba oliy ta’lim muassasasida tahsil olish jarayonida nafaqat nazariy bilimlarni egallaydi, balki kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun zarur

kompetensiyalarni ham shakllantiradi. Shu sababli o‘quv motivlari bilan kasbiy motivlarning o‘zaro uyg‘unlashuvi talabaning ta’lim faoliyatiga bo‘lgan munosabatini belgilovchi muhim omil hisoblanadi.Talabalarning kognitiv qiziqishini rivojlantirishda mustaqil ta’lim faoliyati ham muhim o‘rin tutadi. Darslik va ilmiy adabiyotlar bilan ishlash, axborot manbalarini mustaqil izlash, amaliy topshiriqlarni bajarish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, loyiha va kurs ishlarini tayyorlash kabi faoliyat turlari talabaning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Shu bilan birga, mustaqil ta’lim talabaning o‘z bilim va ko‘nikmalarini baholashiga, mavjud kamchiliklarini aniqlashiga hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha individual strategiyasini shakllantirishiga yordam beradi.

O‘quv motivatsiyasini shakllantirishning yana bir muhim pedagogik sharti — o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi samarali pedagogik hamkorlikni ta’minlashdir. O‘qituvchining talaba fikriga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi, uning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi, xatolarini rivojlanish imkoniyati sifatida ko‘rsatishi va konstruktiv fikr-mulohaza berishi ijobiy ta’lim muhitini shakllantiradi. Aksincha, talabaning imkoniyatlarini past baholash, uning fikrlarini e’tiborsiz qoldirish yoki faqat yakuniy natijaga yo‘naltirilgan baholash o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishning pasayishiga olib kelishi mumkin.

Shu asosda talabalarning o‘quv motivatsiyasini shakllantirish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni ta’minlash maqsadga muvofiq:

1. **Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim muhitini yaratish** — talabaning individual ehtiyojlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va ta’limiy maqsadlarini hisobga olish.
2. **Innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish** — muammoli ta’lim, loyiha metodi, keys-stadi, hamkorlikda o‘qitish va interfaol metodlarni ta’lim mazmuniga mos ravishda qo‘llash.

3. **Raqamli ta’lim vositalaridan samarali foydalanish** — elektron resurslar, interaktiv topshiriqlar va onlayn ta’lim platformalari orqali talabaning mustaqil faoliyatini qo‘llab-quvvatlash.

4. **Muvaffaqiyatga yo‘naltirilgan ta’limni tashkil etish** — talabaning bilim darajasiga mos topshiriqlar berish, erishilgan natijalarni muntazam tahlil qilish va konstruktiv fikr-mulohaza taqdim etish.

5. **Mustaqil ta’limni rivojlantirish** — talabalarni ilmiy adabiyotlar bilan ishlash, axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish va amaliyotda qo‘llashga yo‘naltirish.

6. **Ta’lim va kasbiy motivlarni uyg‘unlashtirish** — o‘quv topshiriqlarini talabaning kelajakdagi kasbiy faoliyati bilan bog‘lash.

7. **Ijobiy pedagogik-psixologik muhitni shakllantirish** — o‘qituvchi va talaba o‘rtasida o‘zaro hurmat, hamkorlik va ishonchga asoslangan munosabatlarni rivojlantirish.

Mazkur shart-sharoitlarning tizimli ravishda amalga oshirilishi talabaning o‘quv faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantirish, bilim olishga bo‘lgan ichki ehtiyojini kuchaytirish va ta’lim natijalarini yaxshilash imkonini beradi.

3. Xulosa va takliflar

Zamonaviy ta’lim jarayonida talabalarning o‘quv motivatsiyasini shakllantirish oliy ta’lim sifatini oshirishning muhim pedagogik shartlaridan biridir. O‘quv motivatsiyasi talabaning bilim olishga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytirish bilan birga, uning mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligi, kasbiy rivojlanishi va o‘z-o‘zini rivojlantirishiga ham zamin yaratadi.O‘rganilgan ilmiy-nazariy qarashlar va pedagogik yondashuvlar asosida talabalarning o‘quv motivatsiyasini shakllantirish jarayoni tizimli, uzluksiz va individual yondashuvga asoslangan bo‘lishi zarur. Bunda faqat tashqi rag‘batlantirish vositalaridan foydalanish bilan cheklanib qolmasdan, talabaning ichki motivatsiyasini rivojlantirishga, uning bilishga bo‘lgan qiziqishini qo‘llab-quvvatlashga va kelajakdagi kasbiy maqsadlarini ta’lim jarayoni

bilan bog‘lashga alohida e’tibor qaratish lozim.Shundan kelib chiqib, quyidagi taklif va tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- oliy ta’lim muassasalarida talabalarning motivatsion holatini muntazam diagnostika qilish;
- ta’lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan va differensial yondashuvlardan keng foydalanish;
- o‘quv topshiriqlarini talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyati bilan bog‘lash;
- raqamli texnologiyalar va gamifikatsiya elementlaridan pedagogik maqsadga muvofiq foydalanish;
- talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini rag‘batlantirish;
- baholash jarayonida faqat yakuniy natijaga emas, balki talabaning rivojlanish dinamikasiga ham e’tibor qaratish;
- o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi pedagogik hamkorlikni kuchaytirish;
- talabalarda o‘z-o‘zini baholash va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Demak, talabalarning o‘quv motivatsiyasini shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonni to‘g‘ri tashkil etish ta’lim samaradorligini oshirish, talabaning o‘quv faoliyatidagi faolligini kuchaytirish hamda uni kelajakdagi kasbiy faoliyatga puxta tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

4. Foydalanilgan adabiyotlar

1. Parpiboeva M. Zamonaviy ta’lim tizimining afzalliklari va muammolari. – Maqola. – B. 1–2.
2. Soliyev A. A., Shodmonqulova Z. A. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.

3. To‘raxo‘jayev N. N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: Fan, 2020.

4. Maxmudov Yu. G‘. va boshq. Pedagogika va psixologiya: o‘quv qo‘llanma / Mas’ul muharrir Yu. G‘. Maxmudov. – Toshkent: DIZAYNPRESS, 2011. – 236 b.

5. Deterding S., Dixon D., Khaled R., Nacke L. From Game Design Elements to Gamefulness: Defining “Gamification” // Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments. – 2011. – P. 9–15.